

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

KUR'AN VE

HÜSN-İ HAT

SEMPOZYUM BİLDİRİ METİNLERİ

01-03 KASIM 2015

A M A S Y A

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1330

İLMİ ESERLER: 209

Yayın Yönetmeni

Dr. Yüksel SALMAN

Yayın Koordinatörü

Yunus AKKAYA

Tashih

Sedat MEMİŞ

Grafik & Tasarım

Ali ÇINKI

Baskı

Kalkan Matbaacılık

(0312) 341 92 34

2. Baskı, Ankara 2017

ISBN 978-975-19-6757-2

2017-06-Y-0003-1330

Sertifika No: 12931

Eser İnceleme Komisyon Kararı

16.03.2017/10

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: (0312) 295 72 93-94

Faks: (0312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: (0312) 295 71 53-295 71 56

Faks: (0312) 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

TİRE NECİP PAŞA KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN KUR'AN-I KERİM'LERİN SERLEVHA TEZHİPLERİ

Yeşim AKSOY

Öğr. Gör. Yeşim AKSOY, Uşak Üniversitesi, Banaz Meslek Yüksekokulu, Uşak

Günümüzde İzmir'in bir ilçesi olan Tire, 1308 yılında Aydınoğlu Beyliği tarafından fethedilmiş ve uzun yıllar beyliğe başkentlik yaptıktan sonra, 1425-26'da Osmanlı topraklarına katılmıştır. Şehir, Aydınoğulları döneminde büyük bir imar faaliyetine sahne olmuş, Fatih Sultan Mehmet devrinde Anadolu'nun sayılı şehirlerinden biri haline gelmiştir. Tire, XV-XVI yüzyıllarda her alanda altın çağını yaşamış, daha sonraki yıllarda Tire'nin bu gelişimi durmuştur.¹

Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 1827 yılında II. Mahmud dönemi devlet adamlarından Gürcü Mehmet Necip Paşa² tarafından yaptırılmıştır. Kütüphane şehir merkezinde İbn-i Melek ve Aydınoğlu Süleyman Bey türbelerinin doğusunda, duvarlarla çevrili bir avlu içerisinde yer almaktadır.

¹ Besim Darkot, "Tire" mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. XII/I, İstanbul 1974, s. 380; Himmet Akın, *Aydınoğulları Beyliği Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul 1946, s. 86.

² 1851 yılında vefat eden Necip Paşa'nın doğum tarihi bilinmez. Tam adı "Necip Mehmet Paşa"dır. Gürcü asıllı olan paşa, kalemden yetişmiş, sırasıyla 1811'de piyâde muhâsebeciliği, Baruthâne Nâzırlığı, 1824'de Mora ordusunda, sonra Tatarpazarcığı'nda memurluk, 1827'de Ağa Hüseyin Paşa kumandasındaki ordunun defterdârlığını yapmış, 1829'da Baruthâne Nâzırlığı'ndan azledilmiştir. 1830'da Surre emini olarak Hicaz'a gönderilmiş, 1833'de baş muhasebeci ve aynı yıl çavuşbaşı, 1836'da Deâvi Nâzırı, 1839'da Mühimmât-ı Harbiye Nâzırı, aynı yıl ikinci kez Deâvi Nâzırı olmuş, 1840'da Meclis-i Vâlâ üyeliği ve Şam Vâliliğine, 1842'de Bağdat Vâliliğine getirilmiş, 1849'da azledilmiştir. (M. Süreyyâ, "Necip Mehmet Paşa", *Sicill-i Osmânî*, C. IV, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul 1996, s. 1245; H. Koç, "Necip Paşa" Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul 1999, s. 357)

Yapı, kare şeklinde, üzeri sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş tek kubbe ile örtülü bir plana sahiptir.³

Kütüphane'de Necip Paşa Vakfı'na ait toplam 671 cilt kitap mevcuttur. Bunların dışında, kütüphaneye sonradan kazandırılan ve "diğer vakıf" adıyla tasnif edilen yazma ve matbu eserlerin cilt sayısı üç bine yaklaşmaktadır. Türkçe harflerle basılı kitap ve dokümanların sayısı ise dokuz bin civarında olup, bunların büyük bir kısmı Cumhuriyetin ilk yıllarında basılmış bazı kitap ve ansiklopedilerle Batı klasiklerinin tercümelerinden oluşmaktadır.⁴

Necip Paşa Kütüphanesi'nde beş adet el yazması Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır. Bu eserler farklı ebatlarda olup, hepsi nesih hat ile yazılmışlardır ve 676 envanter numaralı eser dışında hepsi müzehheptir. Eserlerden hiçbirinde zahriye sayfasi bulunmamaktadır.

Tezhip sanatının uygulama alanlarının başında hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'ler gelmektedir. "Allah'ın Sözü" olan Kur'an-ı Kerim hat ve tezhip sanatkarlarının bütün maharetlerini gösterdikleri el yazması olma özelliğini taşır. Tezhibin yazma eserlerde uygulandığı en önemli kısımlardan biri serlevhalardır. Sözlükte "baş" anlamındaki Farsça "ser" ile Arapça "levha" kelimelerinden oluşan serlevha "bir yazının başlığı"⁵ anlamına gelir. Serlevha el yazması kitapların ilk sahifelerine yapılan tezhipli başlığa verilen addır.⁶

Tezhip sanatında terim olarak el yazması kitapların zahriye sayfalarından sonra karşılıklı iki sayfasına yapılan bezemeli başlığı ifade eder. Dibace adı da verilen bu sayfaların tezhibine "serlevha tezhibi" denir. Genellikle Kur'an-ı Kerim'de Fatıha ile Bakara süresinin ilk ayetlerinin yer aldığı karşılıklı sayfalarda uygulanan⁷ serlevha tezhibi el yazması eserlerde mesnevi yazılmış eserlerin baş ve bölüm başlıklarında da görülür. Tezhipli kısım metnin başladığı ilk sayfada ise bu sayfaya "unvan sayfasi" adı verilir.⁸

³ Kütüphane hakkında daha geniş bilgi için bkz; Ali İhsan Yıldırım, Tire Vakıf Necip Paşa Kütüphanesi, Tire 2006, s. 5; M. Sami Bayraktar, "Tire'de Necip Paşa Kütüphanesi" Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2003, S. XI, s. 1.

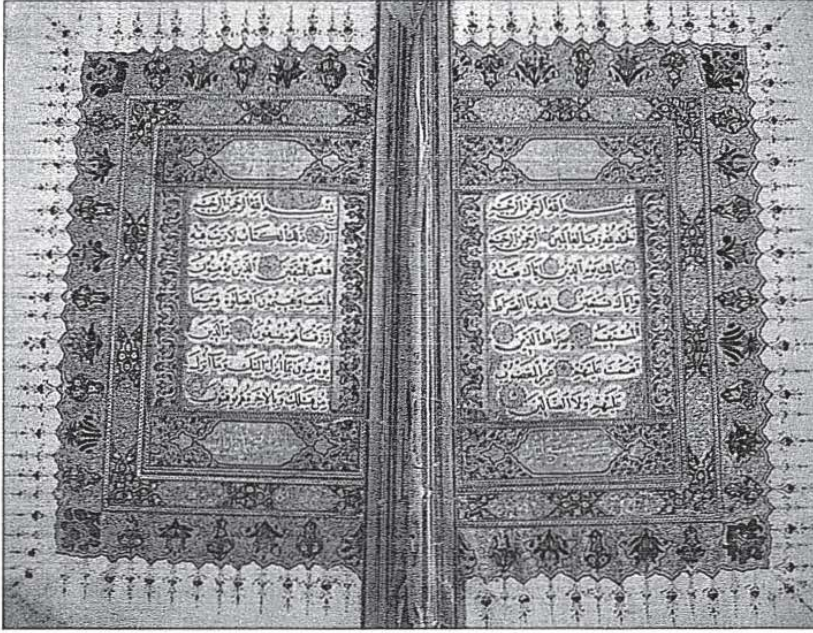
⁴ Ali İhsan Yıldırım, Tire Vakıf Necip Paşa, s. 6.

⁵ Gülnur Duran; "Serlevha" DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 567.

⁶ Mehmet Zeki Pakalın; "Serlevha", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, III, 187.

⁷ F. Çiçek Derman; "Yazma Eserlerde Tezhip Sanatı", Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Bildirileri, Elazığ 1987, s. 65; Hatice Aksu, "Türk Tezhip Sanatının Süsleme Unsurları", Osmanlı Kültür ve Sanat, XI. Yeni Türkiye Yayınları, S, II, Ankara 1999, s. 132.

⁸ Duran, " Serlevha", s. 567.

Resim 1: 672 Envanter nolu eserin serlevha bezemesi.

Necip Paşa Kütüphanesi'nde bulunan 672 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'i istinsah eden Ahmet İbni Ali (Kütahya gazisi) olup, istinsah tarihi 1145/1732'dir. Nesih hat ile yazılmış olan Kur'an-ı Kerim 285x185 mm ebatlarında ve 330 varak adetinde sahiptir. Yazımına Ravza-i Mutahhara'da başlanmış bilâhare İstanbul'da tamamlanmıştır. Ferağ kaydında müstensih'in Mekke Kadısı olduğu ve 63 Mushaf yazdığı belirtilmektedir.

Nohudi renk filigranlı aharlı ince kâğıt üzerine düzgün bir hatla yazılmış olan Fatiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk sayfasının bulunduğu ikilil formdaki serlevhanın yazı alanı altın cetvellerle çevreli olup satır aralarına beynessûtur yapılmıştır. Yazının iki yanında koltuk tezhibi⁹ yapılmış, dış kısımdaki pembe, iç kısımdaki mavi olmak üzere her iki tarafta da kıvrımlı yaprak formları kullanılmıştır.

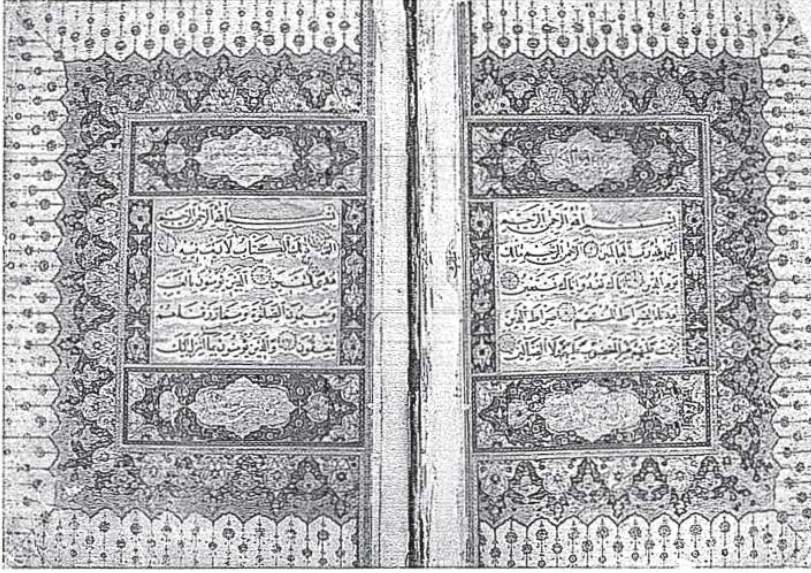
⁹ İnci Ayan Birol, "Koltuk Tezhibi", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, s. 153.

Dikdörtgen yazı çevresinin alt ve üst kısmında yer alan hat altın üzerine beyaz mürekkeple yazılmıştır. Hattın dışında kalan kısımlar da hatayı¹⁰ grubu motifler kullanılarak kompozisyon oluşturmuştur. Motiflerde kırmızı, mor ve mavi renkler kullanılmış zemin ise altınla kaplanmıştır. Motiflerin üzerlerine yapılan tarama tekniği, motif renklerine canlılık kazandırmıştır.

Asıl bordür diyebileceğimiz alan zemin ayrımı rûmî motifleri ve dendanlar ile yapılmıştır. Rûmî motifinin iç zemini siyah renktedir. Lacivert zemin içerisinde dallar ve yapraklar altındır. Penç ve goncalarda kırmızı ve pembe renkler hâkimdir. Bordürü oluşturan diğer pafta altın zeminlidir. Altın zemin üzerine yapılan penç ve yapraklar da altınla boyanmıştır. Motifler zeminden siyah tahrir ile ayrılmış, penç motiflerinin ortalarına ve yaprakların uçlarına kırmızı noktalar konulmuştur. Altın zemine iğne perdahı ile üç nokta işlenmiştir.

Serlevhanın çevresini kaplayan tezhip paftalara ayrılmıştır. Bu alanın zemin ayrımı, ayırma rûmî ve dendanlarla yapılmıştır. Eflatun rûmî motiflerinin içte kalan zemin lacivert renktedir. Dallar ve yapraklar altındır. Kırmızı paftaların içerisinde kalan zemin altın olup, iğne perdahı ile üç nokta işlenmiştir. Bu alanların her birinde farklı çiçek motifleri vardır. 18. yy'ın özelliklerini yansıtan bu örneklerdeki çiçekler natüralist üslupta çalışılmıştır. Çiçeklerde mavi, kırmızı, eflatun ve sarı renkler hâkim olup yapraklarında yeşil renk kullanılmıştır. Tarama ve gölgelendirme tekniğiyle motiflere derinlik hissi verilmiştir. Köşelerde gül, iç kısımlarda şukufe tarzı çiçekler bulunmaktadır. Paftalar arasında kalan zemin altındır. Altın zemin içinde dallarda, yapraklarda ve motiflerde altın kullanılmış, tahrir çekilerek motiflerin sınırları belirlenmiştir. Penç motiflerinin ortalarına ve yaprakların uçlarına kırmızı renkte nokta bırakılıp, zeminde iğne perdahı yapılmıştır. Tıglarda lacivert ve kırmızı olmak üzere iki renk kullanılmıştır. Serlevha da uygulanan tezhip işçiliği düzgün ve iyi durumdadır. (Resim 1)

¹⁰ Derman, "Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XII, s. 295.

Resim 2: 673 Envanter nolu eserin serlevha bezemesi.

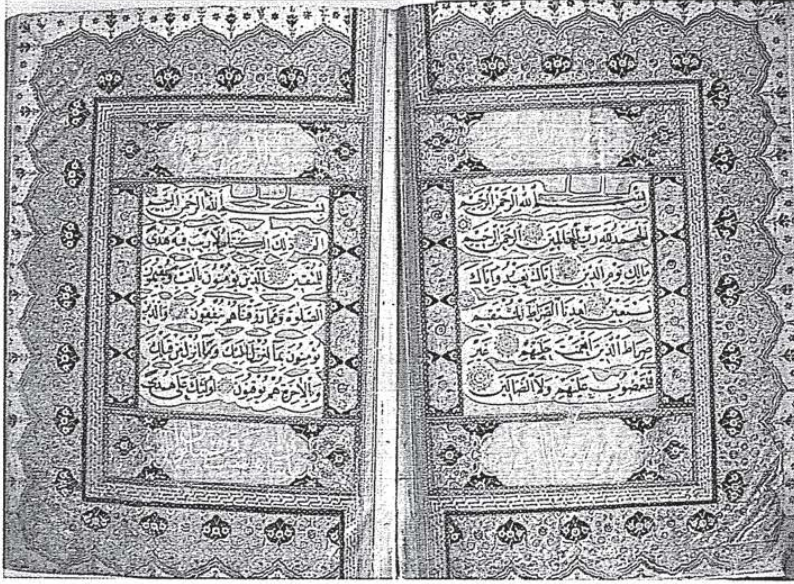
673 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in yazıldığı tarih bilinmemektedir. İstinsah eden Hattat Mustafa'dır. Nesih hat ile yazılmış olan Kur'an-ı Kerim 315x220 mm ebatlarında ve 390 varak adetinde sahiptir.

Nohudi renk filigranlı aharlı ince kâğıt üzerine düzgün bir hatla yazılmış Fatıha ve Bakara sûrelerinin bulunduğu ikilil formdaki serlevha, dikdörtgen yazı alanı altın cetvellerle çevreli olup satır arasındaki boşluklar altınla doldurulmuştur. Yazının iki yanına yapılan koltuk tezhibinde zemin ayrı marumiler ile yapılmıştır.

Dikdörtgen yazı çevresinin altında ve üstünde bulunan yatay bölümler içindeki yazı altın üzerine beyaz mürekkeple yazılmıştır. Bu alanlardaki tezhipte hatayı gurubu motifleri kullanılarak bir kompozisyon oluşturulmuştur. Motiflerde pembe, beyaz, turuncu ve sarı renkler kullanılmıştır. Dallar, rûmiler ve rûmilerin iç zemini altınla kaplanmıştır. Yazı alanı ile rûmî motifleri dışındaki alanın zemini lacivert renkte boyanmıştır.

Serlevha tezhibinin tamamında altın ve lacivert renk hakimdir. Tezhipte rûmî, penç, gonca, hatayı ve yaprak motifleri dallarla bir kompozisyon oluşturulacak şekilde tasarlanmıştır. Motiflerde beyaz, pembe, sülyen ve mavi renkler kullanılmış, dendanlarda ise siyah ve sülyen renkler

kullanılmıştır. Bezeme tiğlarla solandırılmıştır. Lacivert renkte bezenen tiğlarda hatayi ve penç motifleri negatif dediğimiz yöntemle uygulanmış, tiğlar noktalarla tamamlanmıştır. Serlevha tezhibinin tamamı renkler ve tasarım açısından bir bütünlük arz etmektedir. (Resim 2)

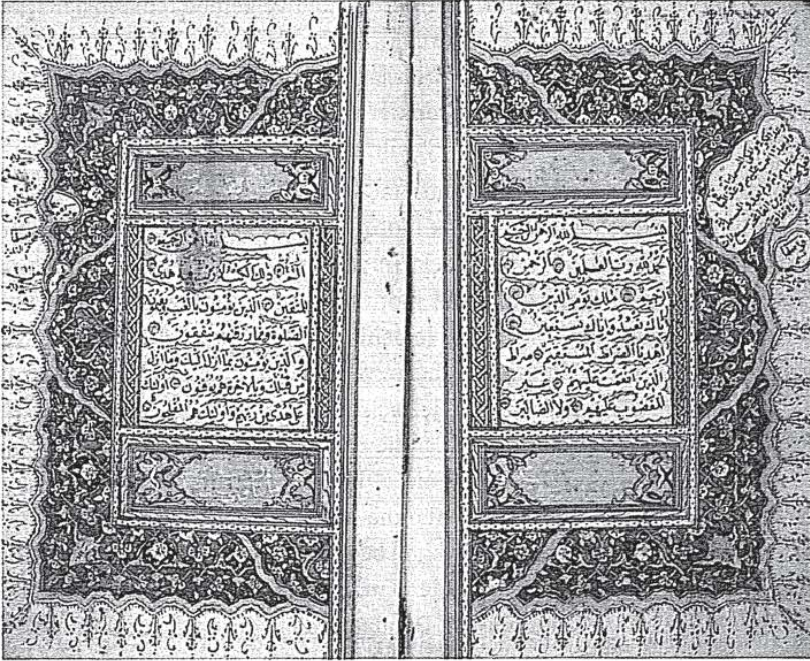
Resim 3: 674 Envanter nolu eserin serlevha bezemesi.

674 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in yazıldığı tarih bilinmemektedir. İstinsah eden Hattat Mustafa'dır. Nesih hat ile yazılmış olan Kur'an-ı Kerim 275x190 mm ebatlarında ve 383 varak adetine sahiptir.

Nohudi renk filigranlı aharlı ince kâğıt üzerine düzgün bir hatla yazılmış Fatih sûresi ve Bakara sûresinin ilk sayfasının bulunduğu serlevha tezhibi ikkil formda yapılmıştır. Dikdörtgen yazı alanı altın cetvellerle çevreli olup satır arasındaki boşluklar altınla doldurulmuş, etrafına is mürekkebiyle tahrir çekilmiştir. Yazının iki yanında yapılmış olan koltuk tezhibinin zemin ayrımı rûmî motifleri ile yapılmıştır. Rûmîlerin içleri siyah renkte doldurulmuş diğer bölümlerin zemini altın bırakılmıştır. Rûmî dışında penç ve gonca motifleri kullanılmış, tasarım dal ve yapraklarla tamamlanmıştır. Motifleri renklendirmede pembe, mavi ve turuncu renkler kullanılmış, is mürekkebi ile tahrir çekilmiştir. Duraklar penç motifi formunda bezenmiştir.

Serlevha tezhibinin zemin ayırımı, ayırma rûmî ve dallarla yapılmış olan cetvelin dış kısmında bulunan bezemede altın hâkimdir. Rûmilerin iç ve dendanların alt kısmındaki dallarla zemin ayırımı yapılan kısımların zeminini altınla kapatılmış, arada kalan bölüm ise siyah renkte boyanmıştır. Desende rûmî, penç, gonca, hatayi ve yaprak dallarla bir kompozisyon oluşturulup kullanılmıştır. Motiflerin zemininde beyaz, pembe, sülyen ve mavi renkler kullanılmış ve üzerlerine kademe atılarak motiflere canlılık kazandırılmıştır. Dendanlarda siyah ve sülyen renkler kullanılmış, bezeme tığlarla sonlandırılmıştır. Lacivert renkte bezenen tığlarda hatayi ve penç motifleri negatif dediğimiz yöntemle uygulanmış, tığ çıkma ve noktalarla tamamlanmıştır. (Resim 3)

Resim 4: 675 Envanter nolu eserin serlevha bezemesi.

675 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in istinsah tarihi 1209/1794'dür. İstinsah eden Yunus eş-Şakir Min Telâmiz-i Mahmud er-Raci'dir. Nesih hat ile yazılmış olan Kur'an-ı Kerim 180x115 mm ebatlarında ve 303 varak adetinde sahiptir. Kur'an'ın hattatı hakkında bilgi bulunmamakla birlikte, hocası Mahmud er-Râcî, Kastamonulu meşur hattat Mehmed Hulûsi Efendi

(ö. 1291/1874)'nin hocasıdır.¹¹ Ayasofya Camii imamı Tireli Seyyid Hüseyin Efendi tarafından 1262/1845 tarihinde Necip Paşa Kütüphanesi'ne konmak üzere vasiyet edilmiştir.

Nohudi renk ince aharlı kâğıt üzerine düzgün bir hatla yazılmıştır. Fatiha ve Bakara sûrelerinin bulunduğu serlevha sayfanın yazı alanı dikdörtgen olup satır aralarına beynessütur yapılmıştır. Yazının her iki yanına altın zemin üzerine is mürekkebi ile zencerek yapılmıştır.

Sûrenin alt ve üst kısımlarında yer alan yatay dikdörtgen yazı alanlarının zemini altın olup üzerinde bulunan hat üstübeç mürekkebi kullanılarak yazılmıştır. Bezeme alanı ve yazı alanı sülyen rengi dendanlarla birbirinden ayrılmıştır. Üsteki paftada penç motifi ve yapraklar kullanılarak bir kompozisyon oluşturulmuştur. Motiflerde mavi ve pembe renkler, dallarda ve yapraklar da ise yeşil renk kullanılmıştır. Alttaki paftada ise gonca, penç ve yapraklar kullanılarak dallarla bir kompozisyon oluşturulmuş, motiflerde sülyen, sarı ve mavi renkler kullanılmıştır. Bezeme alanında altın zemin üzerine iğne perdahı yapılmıştır.

Dışta kalan asıl bezeme alanında taç dediğimiz formlar kullanılmıştır. Taçların içine rûmî, penç ve yaprak motifleri sarmal dallar kullanılarak bir kompozisyon oluşturulmuştur. Taçların zemin ayrımı rûmîlerle yapılmış, rûmîler altın ile bezenmiştir. Rûmî motiflerinin iç zeminleri bordo renkte boyanmıştır. Motiflerde mavi, sarı ve pembe renkler kullanılırken dallar ve yapraklarda altın kullanılmıştır. Taçlar ve taçların arasında kalan kısmın tezhibi tasarım ve kullanılan renkler açısından uyum arz eder. Dendanlar ile rûmîler arasındaki zemin yeşil renkte boyanmış, motifler üzerine zemin renklerin bir ton koyusuyla kademe atılmıştır. Motifler üzerine yapılan taramalar ve kademeler bezeme alanına canlılık kazandırmıştır. Bezeme alanında motifler arasındaki boşluklara beyaz renkte noktalar konulmuştur. Bu alanın tamamına mavi renkte dendan çekilmiş ve dendanların üzerine aynı renkte noktalar konulmuştur. Dendanlardan sonra yapılan kırmızı ve mavi tığlar ile bezeme sonlandırılmıştır. (Resim 4)

676 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in yazıldığı tarih ve istinsah eden bilinmemektedir. Nesih hat ile yazılmış olan Kur'an-ı Kerim 250x 180mm ebatlarındadır.

¹¹ Şevket Rado, Türk Hattatları, İstanbul, s. 215.

Sûrelerin bulunduğu alan altın cetvelle çevrelenmiştir. Sûre başı tezhibi taç formunda yapılmış içi altın sıvama tekniğiyle doldurulmuştur. Tacın etrafı turuncu renk dendanlarla çevrelenmiştir. Fatiha sûresinin altındaki boşluk altın kullanılarak helezonik dallar ve yapraklarla bezenmiştir. Sûrelerin sayfa altındaki boşluklar dikdörtgen formda çevrelenmiş ve altın ile kaplanmıştır. 676 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in serlevha tezhibi kayda değer değildir.

Sonuç olarak Tire Necip Paşa Kütüphanesi'nde beş adet el yazması Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır. Kur'an'lardan üçünü kütüphaneye vakfeden Necip Paşa'dır. 675 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim Ayasofya Camii imamı Tire'li Seyyid Hüseyin Efendi tarafından Necip Paşa Kütüphanesi'ne konmak üzere vasiyet edilmiştir. 676 Envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'i vakfeden bilinmemektedir. Kur'an'ların tamamı nesih hattı ile yazılmış olup, hattatları hakkında hat tezkirelerinde bir bilgiye rastlamadık. 674 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim'in yazıldığı tarih belli olmasa bile hatayi motifinin az, penç motifinin çok kullanılması, altın üzerine iğne perdahi uygulanması ve bezeme özellikleri bakımından 18. yy özellikleri taşımaktadır.

Serlevha tezhip kompozisyonlarında, karşılıklı iki sayfada aynı motifler ve renkler kullanılarak yapılmış, tezhip formlarında aynı eserin parçaları olduğunu belirten ve göze hoş gelen bir üslup beraberliği sağlanmıştır. Serlevha tezhiplerinde sayfada yazılı ve tezhipli kısım arasında orantılı bir boşluk bırakılmıştır. Bu boş bırakılan kısım ile tezhip arasındaki dengeyi sağlamış ve gözün boşluğa geçişini rahatlatmak için tığlar kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'lerin serlevha tezhiplerinde her ne kadar sayfa düzeni bakımından klasik dönem anlayışı söz konusu olsa da eserlerde 18. yy izlerine rastlanmaktadır.

Kaynakça

- Akın, Himmet; *Aydınöğulları Beyliği Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul 1946.
- Aksu, Hatice, "Türk Tezhip Sanatında Süsleme Unsurları", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Yeni Türkiye Yayınları, S. 11 Ankara 1999.
- Bayraktar, M. Sami; "Tire'de Necip Paşa Kütüphanesi" *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2003, S. XI.
- Bırol, İnci Ayan, "Koltuk Tezhibi", *DİA*, Ankara 2002, XXVI.
- Darkot, Besim; "Tire" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. XII/I, İstanbul 1974.
- Koç, H.; "Necip Paşa" *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1999.

- Derman, F. Çiçek, "Yazma Eserlerde Tezhip Sanatı", Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Bildirileri, Elazığ 1987.
- Derman, F. Çiçek, "Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XII.
- Duran, Gülnur, "Serlevha" *DİA*, C. XXXVI, İstanbul 2009.
- Pakalın, Mehmet Zeki, "Serlevha" *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. III, İstanbul 2004.
- Rado, Şevket; *Türk Hattatları*, İstanbul 1884.
- Süreyyâ, M.; "Necip Mehmet Paşa", *Sicill-i Osmâni*, C. IV, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul 1996.
- Yıldırım, Ali İhsan; *Tire Vakfı Necip Paşa Kütüphanesi*, Tire 2006.